

PEDRO DE ALLOYTIZEN ERRETAULA PROIEKTUA MONDRAGOEKO SAN AGUSTINEN KOMENTURAKO

ANA ISABEL UGALDE GOROSTIZA / ARANTZA OTADUY TRISTÁN

Euskal Herriko Unibertsitatea UPV/EHU

Laburpena: Euskal Herriko beste zenbait herritan gertatu den bezala, XX. mendean Mondragoen San Agustín komentua hustua eta eraitsia izan zen. Horren ondorioz, bertan gordetzen ziren artelanak desagertu edo sakabanatu ziren, horien memoria ia betiko galduz. Eta ia diogu, Gipuzkoako Protokoloen Artxibo Historikoan aurkitu baitugu Pedro de Alloytiz arkitekto eta eskultore barrokoak komentu horrentzako trazatutako San Agustinen erretaula. Horri esker, jakin izan dugu egun Hernaniko San Agustín komentuan ikus daitekeen San Agustinen eskulturaren jatorria Mondragoeko komentua zela.

Hitz giltzak: Barroko, Arrasate, Mondragoe, Pedro de Alloytiz, Erretaula, Komentua, San Agustín.

Resumen: Como en otros muchas villas y pueblos de Euskal Herria, durante el siglo XX el convento de San Agustín de Mondragón fue vaciado y demolido, lo que conllevó la desaparición y dispersión de las obras de arte que en él se custodiaban y con ello casi su olvido. Pero recalcamos ese casi, pues en el Archivo Histórico de Protocolos de Gipuzkoa hemos encontrado la traza del retablo que hizo para dicho convento de San Agustín el arquitecto y escultor

barroco Pedro de Alloytiz. Una traza, gracias a la cual, hemos podido saber que la figura de San Agustín que hoy preside el convento homónimo de Hernani tiene su origen en el mondragonés.

Palabras clave: Barroco, Mondragón, Pedro de Alloytiz, Retablo, Convento, San Agustín, Arrasate.

Abstract: Same as in many other towns and villages in the Basque Country, the convent of St. Augustine in Mondragon was emptied and demolished during the 20th century. As a result of this action, the pieces of art guarded in the convent scattered around or even disappeared, casting them almost in complete oblivion. But we emphasize almost because we have discovered the sketch of the altarpiece made for the convent by the baroque architect and sculptor Pedro de Alloytiz, in the Historical Archive of Notary Records of Gipuzkoa. Thanks to this sketch, we now know that the image of St. Augustine that presides the convent of the same name in Hernani was originally in the convent in Mondragon.

Keywords: Baroque, Mondragón, Pedro de Alloytiz, Altarpiece, Convent, St. Augustine, Arrasate.

El proyecto de retablo de Pedro de Alloytiz para el convento de San Agustín de Mondragón

A project by Pedro de Alloytiz for the altarpiece of Saint Augustine convent in Mondragon

BIBLID {(2012), 2; 4-14}

Recep.: 29/05/2011

Accept.: 20/11/2011

Euskal Herrian balio historiko artistiko handia duten elementuen artean, garrantzitsuenetarikoak elizetako ondare liturgikoa osatzen duten objektuak daude, batez ere, erretaulak. Arrazoi desberdinak medio eta mende luzeetan zehar, horietako asko betiko galdu dira. Egoera tamalgarri horri konponbidea eman eta babesteko asmoz, 1999. urtean Euskal Herriko hainbat erretaula Monumentu izendatu ziren¹.

Zoritxarrez, gaur egun ondarearen galeraz hitz egiteak ez du gure artean inor ikaratuko, ezta komentu txiki bat edo erretaula baten desagertzeaz ari bagara ere. Hori da, hain zuzen ere, gaur honetara ekarri gura duguna. Pedro de Alloytiz eskultore eta arkitekto bizkaitarrak egin zuen erretaula nagusirako proiektua hizpide hartuta, Mondragoen moja agustindarrek zeukaten Andre Maria Errukizkoaren komenturako. Komentua eta erretaula desagertu egin ziren betiko, baina 1661ko proiektuak bizirik dirau eta horri esker, hurrengo paragrafoetan irudikatzen saiatuko gara.

Honetarako abiapuntu izan da Gipuzkoako Protokoloen Artxibo Historikoan aurkitutako dokumentua, zeinean eskultore eta arkitektoak agindu zien komentuko buruei 1661ko azaroaren 16an hurrengo San Juan egunerako burututa izango zuela bere lana eta, gainera, berak marraztutako zirriborroa utzi zuen kontratu gisa².

Egun Mondragoen ez dago komentuaren ia oroimenik ere, eta erretaularenik are gutxiago. Izan ere 1904an mojak Aretxabaletara joan ziren, ez baitzuten lortu garaiko udalarekin akordiorik desamortizatuta zegoen San Frantziskoren komentura joateko, jatorrizkoan zeuzkaten osasun arazoak saihesteko asmoz.

Horregatik erosi zuten 1903ko apirilaren 7an Otaloratarrena izan zen bainuetxea, 19.000 ogerlekoren truke. Obrak egin zituzten bainuetxea komentu bihurtzeko eta hurrengo urteko otsailaren 9an han jarri ziren bizi izaten. Ez dakigu zer gertatu zen zeuzkaten altzari, erretaula eta abarrekin, mojen artxiboak ez baitu horrelakorik jasotzen. Dirudienez, zerbait eraman zuten Aretxabaletara, argazki zahar batean ikus daitezkeelako, erretaula neogotikoetan txertatuta, horiek baino mende batzuk zaharragoak diren imajinak. Eta beste argazki baten arabera, erretaula hauek kendu egin zituzten eta imajinok desagertu egin ziren. Komentu zaharra eraitsi zutenean gaur egun bizi diren etxe berria jasotzeko (1980), gordeta zuten ia dena galdu ei zen³. Eta ia dena diogu, gogoratzen zutelako San Agustinen imajina ordenako Gipuzkoako beste komenturen batera eraman zutela. Eta hala da, San Agustinen imajina hori Errenterian izan ostean, gaur egun Hernaniko agustindarren komentuko elizan dago, toki nagusian⁴.

1. ARECHAGA ALEGRÍA, S.: "Eliza katolikoaren ondare higigarria, Erretaula", *Erretaulak-Retablos Euskadi*, 1 zenb. Vitoria-Gasteiz, Euskal Kultur Ondarearen Zentroko katalogoak, 2001, 28-30 or.

2. Gipuzkoako Foru Aldundia, Archivo Histórico de Protocolos de Gipuzkoa-Gipuzkoako Protokoloen Artxibo Historikoa, aurrerantzean, AHPG-GPAH 1/2395:140r-142v. Dokumentu honetan eskribauak akats bat egin zuela uste dugu, sinatuta 1661ko azaroaren 16an dagoen arren, urte horretako ekainaren 24rako egin behar zuela zioelako, ezinezkoa berau. Horregatik uste dugu hurrengo urterako, 1662rako, izango zela asmoa.

3. Eskerrak eman nahi dizkiogu Arantxa Jaka Mitxelenari, Aretxabaletako Ama Nagusia, eta bere ahizpa guztiei, komentuko artxiboa zabaldu digutelako, ezelako eragozpenik jarri gabe, aitzitik, erraztasun guztiak emanda. Artxiboa aberatsa da, bikain zaindua, baina ez dago katalogatua. Horrez gain, badute XVIII mendean idatzitako komentuaren historia moduko bat, prioreak ardatz hartuta, orri batzuk falta dituen (moztuta daude), guretzat interesgarrienak zirenak erretaula hau ondo kokatu ahal izateko bere momentuan. Etena 1633tik 1903ra artekoa da, epe luzeegia esku artean duguna argitzeko. Badaukate beste liburuxka bat, inprimatua, aldaketa edo komentu trukea bideratzeko egin zutena. Bestetik, Mondragoeko Udal Artxiboan, udal bilkuren aktetan, 1898tik aurrera aipamenak ugariak dira komentuok trukatzeko mojek egin zituzten gestioak jasotzen dituztenak. Lehenengo eskabidea 1898ko abuztuaren 19koa da, Arrasateko Udal Artxiboa, Udal Bilkuren Liburua, 1895eko urtarrilaren 22tik 1899ko martxoaren 26ra, 173 or. Gero ere sarri-sarri agertuko dira antzeko eskakizunak.

4. Eskerrak baita ere Resurrección Murua Ahizpari, Hernaniko komentuaren eliza eta euren egoitza zabaldu eta hain gogotsu erakusteagatik.

Fig. 1) Aretxabaleta. Moja agustindarren komentuko elizazharreko erretaulak. Ezkerraldean, San Agustinen irudia. (Aretxabaletako moja agustindarren Artxibo Historikoa. Argazkilari eta data ezezagunak).

Imajina horrek badu antzik Pedro de Alloytizek Mondragoeko erretaularako egindako trazan azaltzen den santuaren zirriborroarekin. Gainera, arestian aipaturiko argazkietako batean, ebanjelio aldeko erretaula neogotikoan Hernanin aurkitutako irudi bera ikus daiteke. Horrek garamatza pentsatzera eskultura hori dela Mondragoeko San Agustinen komentuko aldare nagusiaren buru izan zena.

1. Mondragoeko Andre Maria Errukizkoaren komentua

Mondragoek izan zituen XVI mendetik aurrera errebaletan hiru komentu. Bata, gizonezkoen San Frantziskorena; eta beste bi komentu emakumeenak, mende hasieran sortuak, frantziskotar isabeldarrena edo Sortzez Garbiarena eta bestea, oinetakodun agustindarrena, Zarugaldeko errebaletan, Andre Maria Errukizkoarena⁵, gurea, guri interesatzen zaiguna.

Fig. 2) 1550eko Erroman emandako Buldaren babeseko azala eta Julio III.a Aita Santuaren zigilu irakurtezina (Aretxabaletako moja agustindarren Artxibo Historikoa).

5. Dokumentuetan agiri da San Agustin edo "Nuestra Señora de la Misericordia". Baita biak batera ere.

Azken honi buruz, Pablo Gorosabelek zioskun 1862an⁶ serora talde moduan iraun zutela 1586 arte. Aurrerantzean “priere” eta “azpi-priere” figurak erabiltzen hasiko zirela, 1610ean klausurako moja bihurtzeko San Agustinen erregelapean. Euren bikarioa Badaiaiko Santa Katalinako priorea izan zela, harik eta eurena izan arte 1618a ezker.

Aretxabaletako mojek gorderiko Aitorpen liburu batean⁷ kopiatzaileak indarra jarri zuen komentua XVI mende hasierakoa zela frogatzen, nahiz eta onartu aipamenik zaharrena 1542koa zela, Angela de Salinasen moja-sariari zegokiona. Baina serora izanda, ez zuten moja agustindarrek zeuzkaten pribilegio eta zerga-salbuespenik, Sixto IV Aita Santuak onartu zituenak 1474an. Kalagorri-La Calzada Elizbarrutikoa zen Andres de Burgoak Erromara eskabidea egin eta lortu zuen 1550ean Mondragoeko mojen aldeko epaia ematea, benetako moja agustindar izendatuz. Jazoera Julio III.a Aita Santuaren lehenengo urtean gertatu zen, epailea Juan Baptista Ciccada izan zelarik.

1586 urte inguruan, baita lehenago ere, nagusiari “prelada” izena ematen hasi omen ziren eta mojei, dirudienez, oraindik serora esaten zieten, arraroa nonbait!, hiru boto egiten zituztelako: obediencia, pobretasuna eta kastitatea. Urte batzuk geroago, 1610ean klausurako botoa egiten hasi ziren eta aurrerantzean ez zuten gai horren inguruko arazorik eduki.

Dokumentu berean diote urte hartarako komentua eta elizak bere luzerarik eta zabalerarik handienak lortuak zituztela, erosketa eta dohaintza publiko eta pribatuei esker.

Dirudienez, egoera berri honek izan zuen eraginik artegintzan ere, hurrengo urteetan dokumentaturiko argin eta igeltseroen obrek frogatzen duten moduan. Horren isla litzateke Pedro de Alloytiz artistarekin betebeharren gutuna sinatzea Errukizko Amaren komentuko elizako aldare nagusiko erretaula eta sagrarioa egiteko 1662ko ekainaren 24rako. Kontratua polita bada, are txundigarriagoa da egileak aurkeztu zuen zirriborroa, ez baitira oso aruntak horrelakoak Euskal Herriko Artearen Historian.

Komentua pairatu behar izan zuen frantsesek eragindako hondamendia Konbentzio eta Independentzia Gerretan, eta obra handiak burutu behar izan zituzten batez ere lehenaren ondoren, eraberritze sakona egiteko aprobetxatuz⁸. Erreka ondoan egoteak ez omen zuen komentua osasungarri egiten eta, arestian esan moduan, Aretxabaletara alde egin zuten. Komentua okindegi eta etxebizitza bihurtu zen eta, egun, hori ere desagertuta dago.

6. GOROSABEL, P. de: *Diccionario histórico-geográfico-descriptivo de los pueblos, valles, partidos, alcaldías y uniones de Guipúzcoa*, 1862, 308. or., on-line eran kontsulta daiteke, <http://www.ingeba.org/klasikoa/dicgoro/mondra.htm>.

7. Lehen esan moduan, komentuko dokumentazioa katalogatu barik dago eta ezinezkoa da era horretan aipatzea.

8. Benetan da gogoan hartzeko modukoa komentuan gordetzen duten 1796ko abuztuaren 4an sinatutako kontratua, Francisco Antonio Ramon de Abalos arkitektoarekin. Bertan kontatzen dute 1794an, frantsesak sartu zirelako, mojek alde egin zutela Gasteizera, bakea sinatu ondoren itzultzeko. Baina frantsesek kuartel moduan erabili zuten komentua, ezinezkoa zitzaien bertan bizi izatea, egoera tamalgarrian baitzegoen. Hondamendia saihesteko, arkitekto esanguratsuekin baliatuz, Francisco Antonio Ramon de Abalos mondragoetarrak azterketa sakona egin zuen, beharrezkoak ziren obren plan bat proposatuz komentua “perfekzioarako”. Abalosen planak Manuel Martin de Carrera arkitekto ospetsuaren onespina jaso zuela diote eta adostu zutela 80.000 “vellón” errealetan lanok burutzea. Egin beharreko lanen zerrenda ere bertan dago zehaztuta.

2. Pedro de Alloytizen erretaula proiektua⁹

Behin eta berriro aipatzen dugun dokumentuak bi zati ditu, biak egun berean sinatuak Mateo Ybañez de Çabalaren eskribauarenean. Bata kontratu gisa har daitekeen gutuna da, eta besteak San Agustinen erretaula egiteko baldintzak jasotzen ditu, tartean, zirriborroa. Hala ere, esan beharra dago azken hau apurtuta dagoela eta dokumentua, gaizki josita. Horregatik, informazioa galdu egin da, nahiz eta ez dirudien garrantzitsua denik falta dena.

Testuaren lehen hitzetan enkargugileak ditugu; Domingo de Gorgolla fraidea, Ursola de la Esperanza priorea, eta Jusepha de Saraa azpi-priorea, euren eta komentuko beste moja guztien izenean. Eta ondoren, Pedro de Alloytiz, eskultore eta arkitektoa, Foruakoa, Bizkaiko Jaurerrikoa.

Alloytizen esanetan, erretaula nagusia izango zena komentuko gurutaduraren erdian kokatu behar zen, arkuari egokitua. Eta erretaula eta haren sagrarioa bere eskuez eraikiko zituen, perfekzio osoz, adituen eta ofizialen gustura, hurrengo urteko ekainaren hogeita laurako. Erretaula idulki baten gainean altxatuko zen eta komentuan bertan zegoen San Pedroren erretaularen eredura egingo zen. Intxaur egurra erabiliko zuen erretaula eta koloma bihurrikatuak¹⁰ egiteko. Lanaren komenturatzea eta erabili beharreko materialak eskultorearen kontura izango ziren, kontratuak dioenaren arabera. Gainera, agindu zuen berak eta bere ofizialek lan hori egingo zutela eta, erretaula hori amaitu bitartean, ez zutela beste lanik kontratatuko¹¹.

Lan guzti horren kostua zortzi ehun eta berrogeita hamar erreal izango zen eta hiru txandatan ordainduko zioten. Bestalde, lana epez kanpo amaituz

Fig. 3) Pedro de Alloytizek marraztutako erretaularen zirriborroa (AHPG-GPAH 1/2395:140r-142v).

9. AHPG-GPAH 1/2395:140r-142v.

10. Gaztelerako hitza "antorchedas" da.

11. Zehazki, "sin alzar mano della asta que se acave".

gero, ohikoak ziren zigorrak jasoko zituen, kasu honetan 200 erreal arte. Guzti horren lekukoak hiru mondragoetar izan ziren: Juan de Andicano, Salamancako Artzapezpikutzako Kolegio Nagusiko Kolegiala, Juan de Olaeta, San Joan Bataiatzailearen parrokiako Anoa Onuraduna, eta Juan de Urrutia, bertako herritarra.

Aurretik azaldutakoa hobeto zehaztu zuen Pedro de Alloydiz artistak egindako memoria edo obraren baldintzetan. Berriz ere gogorarazten zuen nagusiki erabiliko zen egurra intxaurra izango zela. Intxaur hori pitzadurarik gabekoa eta ondo lehortutakoa izango zen. Gaztainondoeko oholak ere baliatuko ziren hobietatik kanpo. Erretaularen ordena joniarra izango zen, trazan ikusten den bezala. Frisoa, arkitrabea, erlaitza eta kolomen neurriek ere joniarraren ordena hori eta artea jarraituko zuten, ordena horrek duen kanona errespetatuz.

Kolomak ildaskatuak izango zirela dio memoriak, baita zerbaitek inguratuko zituela, baina dokumentua puntu horretan apurtuta dagoenez, ezin dugu jakin zehatz zer jartzen zuen. Kontratuaren arabera, ordea, bihurritatuak izango ziren eta uste dugu hori zehaztu nahi izango zuela memoriako xehetasun horrekin. Horrez gain, sagrarioa ere jasotzen du, baina arazo bera dugu, ezin dugulako irakurri zeintzuk izango ziren lau "P"-ak. Honetan, berriz, pentsatzen dugu pinakulutxoak izan zitezkeela, zirriborroan marraztu moduan.

Alloydizek egin zuen marrazkian erretaula txiki baten 2/3ak ikus daitezke. Horren arabera, erretaula laua zen, predeladuna, erdian sagrarioa zuena; gorputz bakarrekoa, lau koloma joniarrak, basadunak; hiru nitxo, nagusia puntu

erdiko arkuduna, eta alboetakoak, kaxa itxurakoak. Atikotik bereizteko, taulamendua, hortz eta errolez apaindua. Erdiko arkuaren arku-arteetan igartzen da apaingarriak aurreikusi zituela. Atikoko ardatzeko hobian, nitxo txiki bat, eta haren erremate gisa, arku behekatuko frontoia. Aldamenetan, hegalek bat egiten dute beste kaxa banarekin, kiribildu joniarrak dotoretuak. Kaxok beste erretaula batzuetan sustatzaileen armarraren kokaleku izan ohi dira, baina honetan ez zegoenez horrelakorik, ez dakigu zertarako izango ziren.

Alloydizek trazaren beheko aldean, sagrario inguruaren ebakidurarekin batera, marraztu zuen akrotera barroko bat, adibide gisa, Elorrioko San Gregorioren erretaulan (1630-1640 ingurukoa) ikus daitekeen bezalako bat. Guk uste dugu, garaiko erretaulatan begiztatzen den moduan, akrotera horiek erabiliko zituela erretaularen goi aldeko bi muturrak apaintzeko.

Ebakidurari esker, badakigu sagrarioa poligonal zela. Agian, hexagono erdikoa. Sagrarioaren aldeek, kolomaz bananduta, kaxadunak izango ziren. Trazaren aurretiko bistan sagrarioaren estalkitzat kupulatxo bat ageri da. Eta horren inguruan, lau pinakulu txiki. Eraikin zentralizatu baten itxura izango zuen, gorputz bakarrekoa, erromanismo eta klasizismo garaian egiten ziren horietakoa¹².

Harrigarria bada ere, ikonografiak ez du leku handirik ez kontratuan, ezta memorian eta trazan ere. Izenagatik dakigu San Agustini eskainitako erretaula zela. Eta berau dirudi marraztu zuela erdiko hobi nagusian. Irudia oso xumea

12. ECHEVERRÍA GOÑI, P. L.: "Erretaula. Tipologia eta kontzeptu zehaztasunak", *Erretaulak-Retablos Euskadi*, 1 zenb. Vitoria-Gasteiz, Euskal Kultur Ondarearen Zentroko katalogoak, 2001, 66. or. Erretaulen tipologiaren inguruan ere aipatzekoak dira: ZORROZUA SANTISTEBAN, J.: *El retablo barroco en Bizkaia*. Bilbao, Bizkaiko Foru Aldundia, 1998, 88-118 or.; VELEZ CHAURRI, J. J.: "Erretaula Barrokoa", *Erretaulak-Retablos, Euskadi*, 1 zenb. Vitoria-Gasteiz, Euskal Kultur Ondarearen Zentroko katalogoak, 2001, 232-236 or.; VELEZ CHAURRI, J.: "La escultura barroca en el País Vasco. La imagen religiosa y su evolución", *Ondare*, 19, 2000, 47-115 or.

da eta bakulua, kapa eta mitra sumatzen zaizkio. Diseinatutako bigarren iruditxo sagrarioaren atean dago. Ez dakigu bertan zer figura azaldu nahi izan zuen. Posible da, garai berean Deban egin zen bezala, Kristo Berpiztua izatea, Salvatore erara, han burutu moduan, jantzita baitago eta eskumako eskua altxatu egiten baitu bedeinkatuz. Eredua Gregorio Fernandezek zabaldu zuen, H. Wierixen grabatu batean inspiratuta, eta honek Martin de Vosi jarraitu zion¹³. Orduko beste sagrario askotan ikusten da, Gaztelan zein Euskal Herrian, eta baliteke Gregorio Fernandezek berak Eibar, Arantzazu edo Gasteizerako egin zituenen artean egotea tankera horretako heldu zen lehenengo Salvatorearen irudia XVII mendeko hasierako hamarkadetan¹⁴.

Erantzunik ez dugun arren, galdera batzuk datozkigu gogora. Zer asmo zuten enkargugileek bankurako eta beste kaxa guztietarako? Erlikeak ala pinturak jartzea? San Agustinen bizitzako pasarteak, mojen deboziokoak, ala beste motibo batzuk? Zehaztasun ezak eta prezio apal samarrak¹⁵ pentsatzera garamatza, agian, pinturen markoa izateko diseinatu zituela Alloytizek, Lazkaoko Santa Teresaren komenturako Anaia Lorenzo Sakramentu Santukoak egin zuen moduan 1664an, edo Martin de Arenaldek, 4 urte beranduago, Herediarako kontratatu zituenen antzera¹⁶. Baita Gorteko modeloei jarraituz, Juan de Ursularrek Beasainen 1670ean, guztiz pintatua. Edo Zaratamoko erretaulan bezala (3 hamarkada lehenago), predelan, pinturak; eta eskulturak, San Agustinen albo banatan. Honekin, nahiz eta bertikalago izan, bazuen antzik atikoko hegaletan ere.

Fig.4) Pedro de Alloytizen Mondragoeko erretaularen irudikatze hipotetikoa.

13. URREA, J.: "El Salvador. 1616", *Gregorio Fernández, 1576-1636*, Erakusketako Katalogoa. Madril, Fundación Santander Central Hispano, 1999, 124 or.

14. TABAR ANITUA, F.: aipatutako lana, 101-102 or. Hipotesi moduan planteatzen du gaia eta hainbat adibide eskaintzen ditu bertako eskultoreek beranduago egindakoak, tartean, Juan de Bazcardo, Diego Jimenez II, Pedro Jimenez, Bernardo de Elcaraeta, Domingo eta Martin de Zatarain, Juan de Aguirre, Juan de Aspe eta Migel de Aldasoro.

15. Kontratuen aldean eta prezioen inguruan, ZORROZUA SANTISTEBAN, J.: aipatutako lana, 75-88 or.

16. URRESTI SANZ, V.: "La fase final del retablo clasicista en la Llanada Oriental Alavesa. Martín de Arenalde en Heredia y Eguílaz", *Estudios de Historia del Arte en memoria de la profesora Micaela Portilla*. Vitoria-Gasteiz, Arabako Foru Diputazioa, 2008, 218-219 or.

Erretaularen ezaugarriengatik Barroko klasizistaren korrontean sartu beharko genuke artelan hau edo, agian, deboziozkoen artean ere kokatu¹⁷, kontuan izanik, gainera, moja komentu baterako zela. Egia esan, ezin dugu ziurtatu erretaula hori egin zen ala ez, ez baitugu aurkitu hori frogatuko lukeen dokumenturik. Hala ere, Hernanin dagoen San Agustinen irudia badirudi erretaula horretakoa izan zela eta benetan Alloytizek burutu egin zuela bere lana.

Horregatik ausartuko gara ditugun elementuekin erretaularen irudikatze hipotetikoa egiten. Umilago bada ere, F. Tabar Anituak¹⁸ egin zuen moduan Gasteizko San Antonioren komentuko erretaulaekin, Gregorio Fernandez eskultorearen obrak beroriek. Horretarako oinarriak izan zituen komentuan bertan kontserbaturiko eskulturak, Gregorio Fernandezen beste lan batzuk, dokumentazioa, bidaiari eta historialarien testigantzak eta inguruko garaiko beste eskultura batzuk, zeinetan antzematen den Valladolideko eskultore handiaren eragina, horietara helduko zena Gasteizko komentuko lanen bitartez, benetan apurtzaileak izan zirenak garaiko Euskal Herriko eskulturan.

Gure proposamena apalagoa da. Eta berau egiteko oinarriak izan dira Pedro de Alloytizen zirriborroa, San Agustinen irudia eta garaiko estilo bereko beste erretaula batzuk, bereziki, Alloytizek berak Deban egin zuen erretaulako elementu batzuk, besteak beste, idulkia, sagrarioa eta atikoko frontoia.

Baita Elorrioko San Gregorioren akrotera eta Zaratomoko San Lorenzoren erretaulako erdiko arkua, taulamendua eta erroleoak ere.

3. Pedro de Alloytiz arkitekto eta eskultore barrokoa.

J. Zorrozuak dioenez¹⁹, Pedro de Alloytiz Bizkaiko Barrokoko eskultorerik gorenatariko bat izan zen, Foruako eskolako. Ez dago oso argi noiz jaio zen²⁰, ezta noiz eta norekin ezkondu zen ere. Jakina da, ostera, gutxienez bi seme-alabaren aita izan zela, Juan eta Mariarena. Bere heriotza 1686 urte inguruan gertatu ei zen. Deitura horretako eskultore familia handi bateko kide zen, XVI. mendea ezker Burgos inguruan eta Euskal Herrian, Bizkaian bereziki, aurkituko duguna. Lan egin zuen 1634 eta 1683 bitartean, baina ez da bere obra askorik gorde.

Pedro de Alloytiz sarritan azaltzen da bere senide Antonio de Alloytiz arkitekto eta eskultorearen inguruan, lanean eta tasazio, lekuko, fiadore eta antzeko zereginetan ere bai.

Bietatik ospetsuena Antonio izenekoa izan zen, 1640ra arte Burgosen ziharduena, handik Begoñako erretaulak egitera etorri arte. Harreman estua izan zuen artista kantabriarrekin, Limpias-Liendoko tailerrarekin bereziki, segurutik eurekin ikasi zuelako. Eta ezin alde batera utzi Pedro de la Torre, Bernabe Cordero edo Pedro Bautista Medina artista madrildarrekiko konexioa,

17. ECHEVERRÍA GOÑI, P. L.: aipatutako lana, 58-60 or.

18. TABAR ANITUA, F.: "Gregorio Fernández en el convento de San Antonio de Vitoria-Gasteiz (1618-1621). Ensayo de reconstrucción", *Micaela Portilla. Omenaldia-Homenaje. In Memoriam. Kongresu Jardunalden Aktak. Actas de las Jornadas Congresuales*. Vitoria-Gasteiz, 2007, 97-129 or.

19. ZORROZUA SANTISTEBAN, J.: aipatutako lana, 202-204 or.

20. Forua aldean asko dira Alloytitzarrak, modu desberdinetan idatzita agiri direnak Elizako sakramentu agirietan (Aluitiz, Abuitiz, Aboytiz). Itxura guztien arabera, gure artistak beti jo zuen bere burua foruartzat eta hortik ondoriozta dezakegu jaio ere bertan egin zela. Bada bat bera izan daitekeena, eta ustea egia balitz, Juan de Alloytiz eskultore erromanistaren semea litzatekeena, Foruan 1615eko utarrilaren 6an jaiozako Pedro de Alloytiz, edo Pedro de Abuitiz, Juan de Alloytiz eta Maria Ochoaren semea zena, Bizkaiko Elizaren Histori Artxiboa, sig. 2118/007-01, 5r fol.

hauek diseinatutako trazak izan zirelako bere lanen abiaburua behin baino gehiagotan. Kalagorri-La Calzada Elizbarrutiko Ikuskatzailea ere izan zen eta usu bidaiatu zuen Madrilera eta Valladolidera. Hasieran eredu erromanistak jarraitu bazituen ere, bera izan zen erretaula klasizistaren sartzaila Bizkaian lehenengo eta Araban, geroago, askotan Gorteko erduei jarraiki. Baita Gregorio Fernandez valladolidtarraren estiloa ekarri zuena ere, Francisco Fremin eskultorearekin kontratua sinatu ostean 1642an Begoñako eta “beste leku batzuetako” lanetan laguntzeko²¹.

Antonio de Alloytizek oso obra oparoa utzi zuen²², zeinean Pedro senidea lankide eduki zuen. Eta, nahiz eta eskultore moduan agertu, litekeena da berak kontratatutako lan anitzetako eskulturak beste artista batzuk egitea eta berak soilik erretaulen arkitektura burutzea. Izan ere, Jose de Palacio Arredondo kantabriarra eta Juan de Azcunaga foruarra moduko eskultoreekin izandako erlazio estuak hori pentsarazten du, baita bere obren artean sumatzen diren desberdintasunek ere²³.

Itxuraz, Pedro de Alloytizen jokabidea ere familiarreko Antonio de Alloytizen antzekoa izan zen. Bere burua arkitekto eta eskultore moduan agertu zuen Mondragoen sinaturiko kontratuan, baina badago esaten duenik eskultorea izango zela eta Antonio de Alloytizen zat egingo zuela lan, nahiz eta onartu berari buruz ez dakigula askorik, ziurra eta zehatza, behintzat²⁴.

Bere lan asko galduak direla onartuta, zerbaitegatik bada ezaguna Pedro de Alloytiz, Gipuzkoan batez ere, Debako parrokiako erretaula nagusia eta Arrosarioko eta San Migelen alboetako erretaulengatik da. Lehenean Bernabe Corderoren trazak gauzatu zituen eta eskultura lana 1662an Jose de Palacio Arredondo eskultore kantabriarrari pasatu zion. Beraz, Debako erretaula nagusian imajinagintzan bilatu behar diren ezaugarriak Jose de Palaciorenak dira eta ez Pedro de Alloytizenak. Honi buruz esaten da konposizioetan oraindik erromanismoaren zantzuak gordetzen zituela, baina jarrerak, anatomiak eta espresioak modara eguneratuta; buru handiak omen zituen gustuko, paratze gogorregiak eta proportzio gabeak. Eta mukulu biribilekoak, berriz, zakarrak eta lañoak, salbuespen batzuk ezik. Jose de Palacioren lan batzuk Urduñan (1648), Amurrion (1655), Artzeniegan (1662) eta Debako (1663) parrokiatako hainbat erretaulatan ikus daitezke²⁵.

Beharbada, Jose de Palacio edo beste eskultore batengan pentsatu beharko genuke San Agustinen irudiari erreparatzen diogunean. Argi dago Pedro de Alloytizen eta eskultore kantabriarraren lan harremanak estuak zirela, 1662ko Debako lanak egiteko kontratuak ondo frogatzen duen legez²⁶. Bestalde, Pedro de Alloytizek San Agustin komentuko mojekin sinaturiko kontratuan ere ofizialek aipamen berezia dute; beraz, argi utzi zuen erretaula hori tailerrean egitekoa izango zela. Baina irudiaren kalitatea ikusita, beldur barik esan genezake eskultore handi batek egindako lana dela. Are gehiago, Jose de Palaciok egin zituenak baino hobetzat joko genuke berori.

21. VELEZ CHAURRI, J.: “La escultura barroca en el País Vasco. La imagen religiosa y su evolución”, *Ondare*, 19, 2000, 62 or.

22. ZORROZUA SANTISTEBAN, J.: aipaturako lana, 181-193 or. Beste obra batzuk ere ZORROZUA SANTISTEBAN, J., BARTOLOMÉ GARCÍA, F.: “Antonio de Alloytiz y los retablos mayores de La Antigua de Orduña (Vizcaya) y Santa María de Azkoitia (Guipúzcoa). Una traza del Hermano Bautista”, *Homenaje a la profesora Concepción García Gainza* (prentsan).

23. VELEZ CHAURRI, J.: *ibid.*, 71 or.; PLAZAOLA ARTOLA, J.: “El arte vasco del siglo XVII: La sobriedad del Barroco”, *Revista Internacional de Estudios Vascos*, 49, 1, 2004, 210 or.

24. PLAZAOLA ARTOLA, J.: aipaturako lana, 210-211 or.

25. *Ibid.*, 72-73 or.

26. ZORROZUA SANTISTEBAN, J.: aipaturako lana, 202 or.

Fig. 5) Pedro de Alloytizek buruturiko erretaulako San Agustinen irudia (Hernani, San Agustín komentua).

Ordenako zaindaria Elizako Aita gisa irudikatu zuen, arras ikonografia errotu eta ezagunean: ordenako abitua, oso mahuka zabalekoa, larruzko gerrikoa, kapa, mitra eta bakulua, eskuineko eskuan; eta ezkerrean, elizatxoa, liburuaren gainean. Polikromia dotore eta aberats batek edertu baino ez du egiten eskultorearen lana.

Imajina zutikakoa da, frontala, erretaula bateko toki nagusiari zegokion bezala. Aurpegiera naturala da, espresiboa, ahoa zabalik, haginak bistan, bizar luzeduna, kiribil paraleloetan antolatua. Nahiz eta gerri estua egin, artistak imajina zabala taxutu zuen, kapak - eta mahukak- horretarako bidea eman baitzion, besoak zabal jartzearekin batera.

Jarreran eta arropen egikeran badu Gregorio Fernandez handiak sortu zuen moduen zantzurik, bat datorren efekturik. Abitua oso izur bertikaletan erortzen da, ez zaio ia belaun aurreraturik ere igartzen eta izurrok oina aurreratzerakoan okertzen zaizkio. Kapa, berriz, sendoa dirudi, pisutsua. Beso zabaletatik erortzen da eta tolesturak uhinen erara jausten dira ezkerreko besoan, mantua modu ez natural batean jasota, gero erortzeko -Gregorio Fernandez hainbatek duten gisara, Santa Teresa famatuak tarteko- eta tenteago, eskuma aldekoan. Horrek mantuaren eta abituaren planoak ongi bereizten ditu eta, gainera, irudiari plastikotasuna eta bizitasuna ematen dizkio, polikromia bikainak areagotu eta lagunduta.

Gregorio Fernandez eragin edo itzala behin baino gehiagotan izan dugu mintzagai. Bere oihartzuna Euskal Herrian indartsu eta luzaroan igarri izan zen, bai berak zuzenean utzitako artelanek (Gasteiz, Arantzazu, Eibar, Bergara) bertako artisten artean sorrarazi zuten eraldakuntzagaratik, baita berarekin

ikasi eta lan egin zuten ofizial asko euskaldunak zirelako²⁷. Ez dakigun arren Pedro de Alloytiz berak ala bere esanetara lan egin zuen beste batek burutu zuen, argi dago San Agustinen eskultura hau ere multzo horretan sartuko beharko genukeela, artista valladolidtarrak utzitako arrastoaren eraginpean.

4. Ondorioak

Azalpen honi esker, ondorioztatu dezakegu argitara atera dugula Pedro de Alloytizen proiektu ezezagun eta aipagarri bat, obra eskasa kontserbatu duen arkitekto eta eskultorearena. Aurkitutakoak kontratua, memoria eta trazaren zirriborroa dira eta konstatazio dokumentalik ez dugun arren, inongo zalantzarik gabe esan dezakegu egun Hernaniko San Agustin komentuan daogen bere izeneko irudiak Mondragoeko erretaulan duela bere jatorria.

Ondarearen galera ukaezina da, baina ikerketa honen bitartez lortu dugu jakitea erretaula oso osorik ez zela galdu, santu titularra gorde delako. San Agustinen irudiaren ibilbidea Gipuzkoako lurraldean zehar identifikatu dugu, Hernaniko komentuko elizako absidoko hobi nagusian kokatu arte, imajina benetan interesgarria eta baliotsua. Hartara, ondo legoke hurrengo bere egilea eta polikromia ederrarena ere zein den aztertzea.

Proiektaturiko erretaula txikia zen, moja komentu xume baterako aproposa. Arkitekturari dagokionez, ez ziren berrikuntza estilistikoak sartu, bikarioak eta mojek aurreko eredu zaharrago bat ezarri ziotelako Pedro de Alloytizi. Hala, ordena joniarra eta koloma bihurrikatuak, adibidez, garaian modaz kanpo zeuden, korintiarra nagusitu zelako, Vignolaren esanetara, eta

fusteak mahats-mordoz eta orriez apaintzen zirelako, tartean Alloytiztarrek ere bai. Baina, orokorrean, momentuan indarrean zegoenaren tankerara egin zuen, klasizista, hots, zapala, arkitektura nagusi denekoa, mentsula gabe, apaingarri urriak, hegalak atikoan, taulamendu jarraitua eta sagrario nabarmena. Beharbada mistoa izango zen, pintura eta eskultura nahasten zituena. Eta hala bazen, hori izan zen bitxitasuna, horrelakoak gutxi baitira Euskal Herrian, Gortean ez bezala.

Kontratuan hainbat datuk atentzioa eman digute: besteak beste arkitektoaren aldeko fiadorerik ez azaltzea eta ikonografiaren aipamenik ez egitea. Baliteke guztiaren funtsean egotea Pedro de Alloytiz eta Domingo de Gorgolla bikarioaren arteko erlazioa, Bilboko agustindarren komentukoa berau. Segurutik Domingo de Gorgolla izan zen Alloytiz ezagutu eta berari lana eskaini ziona. Eta ikonografiari dagokionez, pintatua zein erliebez hornitua bazen, ahoz eta egin ahala adostuko zutela pentsatzen dugu.

Laburbilduz, Pedro de Alloytiz bizkaitarrak artelan ederra eta apaina paratu zuen Mondragoeko komentu txiki baterako. Beraz, gure ikerketa honi esker, obra bat gehituko diogu produkzio katalogatu urria ezagutzen zaion artistari. Eta ondarearen galera handia izan duen herriak, modu honetan ez bada ere, berreskuratu du zeharo ahaztutat eta desagertutat eman zitekeen artelana.

27. TABAR ANITUA, F.: aipaturako lana, 98-99 or.; BURRIEZA SÁNCHEZ, J.: "Gregorio Fernández: retrato histórico de un escultor en Valladolid", *Gregorio Fernández: Antropología, Historia y Estética en el Barroco*. Valladolid, 2008, 282 or.; PLAZAOLA, ARTOLA, J.: aipaturako lana, 195-199 or.; VÉLEZ CHAURRI, J.: aipaturako lana, *Ondare*, 19, 54-55 or.; GARCÍA GAINZA, M. C.: "La influencia de Gregorio Fernández en la escultura navarra y vascongada", *B.S.A.A.*, 1972, 371-319 or.; ANDRÉS ORDAX, S.: *Gregorio Fernández en Álava*. Vitoria, Excma. Diputación Foral de Alava, Consejo de Cultura, 1976; MARTÍN GONZÁLEZ, J. J.: *Escultura barroca castellana*. Madrid, Fundación Lázaro Galdiano, 1971; eta *El escultor Gregorio Fernández*. Madrid, Ministerio de Cultura, 1980.